

RECENZJA

**osiągnięć naukowych dr inż. arch. Małgorzaty Balcer-Zgraji,
ubiegającej się o stopień doktora habilitowanego**

Podstawa formalna recenzji

- Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (j.t. Dz.U. 2023 r. poz. 742, z późn. zm.).
- Pismo Rady Doskonałości Naukowej znak DRKN.Z2.400.131.2023 z dnia 1 października 2023 r. w sprawie wyznaczenia części składu komisji habilitacyjnej.
- Uchwała nr 22/2023 Rady Dyscypliny Architektura i Urbanistyka Politechniki Śląskiej z dnia 25 października 2023 r. w sprawie powołania komisji habilitacyjnej.
- Pismo Przewodniczącego Rady Dyscypliny Architektura i Urbanistyka Politechniki Śląskiej dr. hab. inż. arch. Krzysztofa Rostańskiego, prof. PŚ z dnia 26 października 2023 r. informujące o powołaniu na recenzenta w postępowaniu habilitacyjnym.
- Umowa o dzieło na wykonanie recenzji (stopień doktora habilitowanego) z dnia 8 listopada 2023 r. zawarta pomiędzy Politechniką Śląską reprezentowaną przez dr. hab. inż. arch. Klaudiusza Frossa, prof. PŚ a recenzentem.

Wstęp

Recenzja powstała na podstawie materiałów dostarczonych wraz z pismem Przewodniczącego Rady Dyscypliny Architektura i Urbanistyka Politechniki Śląskiej:

- Tom I: wniosek przewodni, dane wnioskodawcy, kopia dokumentu potwierdzającego posiadanie stopnia doktora, autoreferat, wykaz osiągnięć, potwierdzenie osiągnięć.
- Tom II: publikacje – część I.
- Tom III: publikacje – część II.
- Monografia naukowa.

Struktura recenzji odpowiada zasadom określonym przez Zamawiającego (Politechnikę Śląską) w § 2 p. 5 umowy o dzieło na wykonanie recenzji z dnia 8.11.2023.

1. Przedstawienie podstawowych danych o Kandydatce

a) data uzyskania stopnia doktora oraz nazwa jednostki organizacyjnej, w której ten stopień został nadany

Kandydatka uzyskała stopień doktora nauk technicznych w zakresie architektury i urbanistyki na podstawie rozprawy pt. „Architektura budynku szkolnego lat najnowszych w aspekcie wpływów współczesnej techniki i wymagań społecznych” w dniu 19.12.2005 r. Stopień został nadany uchwałą Rady Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach.

b) informacja, czy Kandydatka ubiegała się uprzednio o nadanie stopnia doktora habilitowanego, w tym – o ile wynika to z dokumentacji sprawy – informacja o przebiegu i zakończeniu wcześniejszego postępowania

Kandydatka nie ubiegała się uprzednio o nadanie stopnia doktora habilitowanego.

c) przebieg pracy naukowo-zawodowej (miejsce pracy, zajmowane stanowiska)

Głównym miejscem pracy Kandydatki jest Wydział Architektury Politechniki Śląskiej, w którym jest zatrudniona od roku 2000 (z przerwą w latach 2005-2008) – aktualnie na stanowisku adiunkta w Katedrze Projektowania Architektury Mieszkaniowej i Użyteczności Publicznej. Kandydatka była zatrudniona (na podstawie umowy o dzieło) także w innych uczelniach, a mianowicie w Wyższej Szkole Technicznej w Katowicach (w latach 2006-2007) i Uniwersytecie Śląskim (w 2015 r.).

Kandydatka w 2022 r. pracowała w instytucjach kultury – Teatrze Śląskim w Katowicach i Centrum Kultury Victoria. Ponadto była zatrudniona w pracowniach projektowych: The Silesian Factory for Architecture w Gliwicach (w latach 1994-1995 na stanowisku asystenta projektanta), Przedsiębiorstwo Projektowania i Obsługi Inwestycji INARKO w Gliwicach (w latach 1995-1998 na stanowisku asystenta projektanta), Małgorzata i Adam Zgraja Architekci w Gliwicach (w latach 1997-2019 na stanowisku projektanta). Odbyla także praktyki zawodowe w ARTCONTOR Architekten w Düsseldorfie (w latach 1994-1995), P.P. Pabel Architekten w Berlinie (w latach 1994-1995) i Gliwickim Przedsiębiorstwie Budownictwa Przemysłowego w Gliwicach (w latach 1995-1997).

Kandydatka pracowała także w podmiotach realizujących projekty popularyzatorskie i edukacyjne: Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej Centrum Mazowsze (w latach 2014-2015), Wolters Kluwer Polska w Warszawie (w latach 2015-2016), Fundacja Teano Żory (2018).

2. Przedstawienie informacji o obowiązujących przepisach prawa na dzień wszczęcia ocenianego postępowania habilitacyjnego, w tym obowiązujących kryteriach oceny

Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (j.t. Dz.U. 2023 r. poz. 742, z późn. zm.) w art. 219. pkt. 1. określa wymagania odnośnie nadania stopnia doktora habilitowanego w następujący sposób:

„Art. 219.1. Stopień doktora habilitowanego nadaje się osobie, która:

- 1) posiada stopień doktora,
- 2) posiada w dorobku osiągnięcie naukowe stanowiące znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny, w tym co najmniej:
 - a) 1 monografię naukową wydaną przez wydawnictwo, które w roku opublikowania monografii w ostatecznej formie było ujęte w wykazie sporządzonym zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 267 ust. 2 pkt. 2 lit. a, lub
 - b) 1 cykl powiązanych tematycznie artykułów naukowych [...] lub
 - c) 1 zrealizowane oryginalne osiągnięcie projektowe, konstrukcyjne, technologiczne lub artystyczne;
- 3) wykazuje się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.”

Kandydatka jako osiągnięcie naukowe przedstawiła monografię naukową, zatem w tym przypadku zastosowanie znajduje ppkt. 2a).

3. Przedstawienie informacji o ocenianych osiągnięciach naukowych

a) tytuł osiągnięcia naukowego stanowiącego podstawę ubiegania się w aktualnym postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego,

Monografia naukowa

Autor: Małgorzata Balcer-Zgraja

Tytuł: *Architektura pozaszkolnych przestrzeni uczenia się dzieci i młodzieży w aspekcie nowych paradygmatów edukacji i miasta*

Rok wydania: 2022

Nazwa wydawnictwa: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice. ISBN 978-83-7880-818-3

b) dane naukometryczne, jak sumaryczny Impact Factor, sumaryczna punktacja ministerialna, liczba cytowań oraz indeks Hirscha, którymi legitymuje się Kandydatka na dzień wszczęcia postępowania habilitacyjnego

Na dzień wszczęcia postępowania habilitacyjnego Kandydatka legitymuje się następującymi wskaźnikami naukometrycznymi:

- Sumaryczny Impact Factor: 0
- Liczba cytowań:
 - Web of Science – 6
 - Scopus – 0
 - Google Scholar - 14
- Indeks Hirscha:
 - Web of Science – 1
 - Scopus – 0
 - Google Scholar - 2
- Sumaryczna punktacja ministerialna: 466 pkt.

c) informacja o liczbie publikacji naukowych, monografii, rozdziałów w monografiach autorstwa lub współautorstwa Kandydatki, z podaniem również danych informacji po uzyskaniu ostatniego awansu naukowego

Po uzyskaniu stopnia doktora Kandydatka opublikowała: 2 monografie autorskie, 4 monografie wieloautorskie, 36 rozdziałów w monografiach naukowych, 9 artykułów w czasopismach naukowych. Kandydatka była redaktorem naukowym 5 monografii.

Przed uzyskaniem stopnia doktora Kandydatka opublikowała 3 rozdziały w monografiach naukowych.

d) informacja o najważniejszych czasopismach, w ramach których Kandydatka publikowała swoje prace naukowe

Kandydatka opublikowała 4 artykuły (w latach 2021-2022) w polskiej edycji czasopisma „Builder”. Opublikowała także po jednym artykule w czasopismach: „Archivolta” (2006), „Pływalnie i Baseny” (2009), „Biuletyn Politechniki Śląskiej” (2023), „Architecture Civil Engineering Environment” (2013), „Czasopismo Techniczne” (2015).

Za najważniejsze czasopismo, w którym publikowała Kandydatka należy uznać „Architecture Civil Engineering Environment”, którego aktualna punktacja ministerialna wynosi 70 pkt./artykuł (11 pkt. w roku publikacji). Najnowsze cztery artykuły Kandydatka opublikowała w niżej punktowanym czasopiśmie „Builder”, którego punktacja MNiSW wynosi 40 pkt./artykuł. Na liście ministerstwa znajduje się jeszcze jedno czasopismo, w którym autorka opublikowała jeden artykuł, a mianowicie „Czasopismo Techniczne”, którego aktualna punktacja ministerialna wynosi 40 pkt./artykuł (13 pkt. w roku publikacji).

Kandydatka nie publikowała w czasopismach zagranicznych.

Zdecydowanie największą liczbę publikacji kandydatki stanowią rozdziały w monografiach naukowych (36 rozdziałów). Blisko połowa z nich została wydana przez Politechnikę Śląską. Trzy monografie zawierają referaty z konferencji Definiowanie Przestrzeni Architektonicznej. Znaczna grupę stanowią monografie zagraniczne.

Większość publikacji Kandydatki jest powiązana z tematyką monografii habilitacyjnej i dotyczy następujących obszarów: architektura edukacji w kontekście miasta, geneza i typy rozwiązań współczesnych architektury instytucji oświaty pozaszkolnej, młody człowiek w mieście, przestrzenie permanentnej edukacji w mieście inteligentnym.

e) informacja, czy Kandydatka odgrywała wiodącą rolę w ramach powstawania współautorskich prac naukowych

Po uzyskaniu stopnia doktora Kandydatka prowadziła w latach 2006-2007 badania własne w ramach umów z Wyższą Szkołą Techniczną w Katowicach. Ich rezultaty zostały wykorzystane w artykułach naukowych, architektonicznych projektach konkursowych i cyklu autorskich wykładów.

Kandydatka swoje najważniejsze badania naukowe prowadziła od roku 2011 kiedy to została zatrudniona na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej na stanowisku adiunkta. W

okresie tym brała udział w zespołowych badaniach katedralnych Katedry Projektowania Architektury Mieszkaniowej i Użyteczności Publicznej WA PŚ (4 projekty) i Katedry Projektowania Architektonicznego WA PŚ (4 projekty). W zespołach badawczych pełniła funkcję wykonawcy.

Kandydatka była także członkiem zespołów prowadzących prace badawcze i studialne (16 projektów) przy współpracy lub na zamówienie otoczenia społeczno-gospodarczego uczelni. W projekcie pt. „Śląska Przestrzeń Innowacji. Al. Przyjaźni w Gliwicach jako Śląska Przestrzeń Innowacji. Model rewitalizacji” realizowanym w latach 2022-2023 pełniła funkcję zastępcy kierownika projektu na PŚ. W projekcie pt. „Politechnika Śląska jako Centrum Nowoczesnego Kształcenia opartego o badania i innowacje. Architektoniczny up-cycling w teatrze – projekt eksperymentalnej scenografii...” zrealizowanym w 2022 r. w ramach grantu POWR pełniła funkcję kierownika prac projektowych i koordynatora współpracy z ekspertami.

Większość publikacji naukowych Kandydatka opracowywała indywidualnie. W zespołach autorskich przygotowała 1 rozdział w monografii (2 autorów - wkład Kandydatki 50%) i 3 artykuły naukowe (w dwóch z nich wkład Kandydatki wyniósł 70%, a w trzecim 33%).

Należy stwierdzić, że po uzyskaniu stopnia doktora Kandydatka pracowała w licznych zespołach badawczych (18 zespołów). Jej rola w tych zespołach ewoluowała wraz z nabywaniem doświadczenia, by w ostatnich latach stać się znaczącą, o czym świadczą funkcje zastępcy kierownika projektu i kierownika prac projektowych.

f) ocena wskazanego przez Kandydatkę osiągnięcia naukowego, w tym, czy stanowi ono znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny naukowej

Kandydatka jako osiągnięcie naukowe stanowiące podstawę ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego wskazała monografię naukową pt. „Architektura pozaszkolnych przestrzeni uczenia się dzieci i młodzieży w aspekcie nowych paradygmatów edukacji i miasta” wydaną w 2022 r. przez Wydawnictwo Politechniki Śląskiej. Recenzentami wydawniczymi były dr hab. inż. arch. Teresa Bardzińska-Bonenberg, prof. UT-P w Bydgoszczy i prof. dr hab. inż. arch. Grażyna Schneider-Skalska.

f-1) Forma i struktura pracy

Praca jest jednotomową monografią liczącą 295 stron. Tekst opatrzone kilkuset przypisami, a uzupełniono 459 ilustracjami i 43 tabelami. Po tekście głównym liczącym 242 strony umieszczono bibliografię, spis źródeł internetowych, spis ilustracji, spis tabel oraz streszczenie w języku polskim i angielskim.

Struktura pracy jest generalnie klarowna i logiczna, podporządkowana specyfice opisywanych badań. Kolejne partie tekstu są ze sobą powiązane i stanowią zamknięte całości. Zasadnicza część pracy składa się z trzech numerowanych rozdziałów, poprzedzonych „Wprowadzeniem”, a zakończonych „Podsumowaniem” zawierającym wnioski końcowe.

We „Wprowadzeniu” Autorka uzasadnia podjęcie tematu, a także przedstawia przedmiot, zakres, cel badań, główne założenia pracy oraz stan wiedzy. Przybliży także problem edukacji w Smart City.

Rozdział I. „Architektura instytucji oświaty pozaszkolnej – geneza i typy rozwiązań współczesnych” jest najbardziej obszerną częścią monografii. Autorka analizuje w nim różne

typy instytucji pozaszkolnych i ich architekturę. Przedstawia ewolucję rozwiązań poczynając od drugiej połowy XIX wieku, poprzez XX-wieczne wielofunkcyjne placówki oświatowo-kulturalno-wychowawcze, miejsca edukacji naukowej i miejsca edukacji przez sport, aż po rozwiązania powstałe po 2000 roku.

W rozdziale II. „Młody człowiek w mieście – transfer idei do przestrzeni publicznej” Autorka ukazuje przenikanie rozwiązań dostosowanych do potrzeb dzieci do szeroko pojętej architektury edukacji pozaszkolnej. Szczególnie wnikliwe analizy dotyczą potencjału zabawy w kształtowaniu budynków i publicznej przestrzeni miast.

W rozdziale III. „Eduarchitektura – przestrzeń permanentnej edukacji w Smart City” przedstawiono nowoczesne rozwiązania zogniskowane na trzech aspektach: informacji i zasobach wiedzy, komunikacji i wymianie wiedzy, ekspresji i twórczości. Autorka podkreśla, że dla rozwoju eduarchitektury w „mieście inteligentnym” największe znaczenie mają nowe technologie, innowacyjne instytucje i relacje społeczne.

Pracę kończy rozdział „Podsumowanie – wnioski końcowe, model zintegrowany” zawierający wnioski ogólne, a także wnioski szczegółowe dotyczące badań opisanych w trzech głównych rozdziałach.

Bardzo bogate wyposażenie pracy w odnośniki literaturowe pozwala na odesłanie czytelnika do szerszej literatury przedmiotu. W przypadku wielu odnośników wskazane byłoby jednakże podanie konkretnych stron, co znacznie ułatwiłoby dotarcie do informacji źródłowych. Bibliografia jest niezwykle obszerna i składa się z 339 publikacji zwartych i artykułów oraz 386 źródeł internetowych. Publikacje pochodzą właściwie z całego okresu, który Autorka poddała badaniom, lecz dominują wśród nich publikacje najnowsze, zarówno polskie jak i zagraniczne.

Oдноśnie struktury pojawiają się dwie wątpliwości. Po pierwsze kilka rozdziałów w pracy jest bardzo krótkich. Na przykład rozdział II.1. stanowiący wprowadzenie do części II składa się z jednego zdania. Czy warto było go wyodrębnić? Tekst rozdziału III.5.4. „Przestrzeń edukacji przez uczestnictwo w kulturze – narracje” to zaledwie dwa zdania. Po drugie w obrębie rozdziału I. pojawia się wiele (siedem) podrozdziałów stanowiących częściowe podsumowanie lub wnioski i dodatkowo podrozdział ostatni (I.5.) stanowiący podsumowanie całościowe tej części badań. Wydaje się, że tych syntetycznych podrozdziałów jest zbyt wiele. Podobna sytuacja ma miejsce także w rozdziale III. Być może wystarczyłoby podsumowanie całej części w podrozdziale ostatnim, zwłaszcza że cała praca także kończy się podsumowaniem.

Praca została napisana komunikatywnym i prawidłowym stylistycznie językiem. Wywód prowadzony jest w sposób spójny i metodyczny, choć w jego odbiorze przeszkadzać mogą pewne niekonsekwencje w sposobie porządkowania informacji i niedociągnięcia edytorskie (o czym poniżej).

Dziwi maniera wielokrotnego powtarzania ukośników, zarówno w tytułach rozdziałów jak i w tekście (nawet wówczas gdy nie oddzielają one alternatywnych sformułowań). Przy kolejnych powoływaniach się na określone budynki Autorka za każdym razem powtarza podstawowe dane obiektu. Wystarczy to zrobić za pierwszym razem, żeby nadmiernie nie wydłużać i tak bardzo obszernego tekstu.

Nazwy niektórych rozdziałów i podrozdziałów wydają zanadto rozbudowane, choćby o dodatkowe sformułowania umieszczone w nawiasach. Ponadto Autorka niepotrzebnie powtarza w nich pewne informacje. Na przykład w tytule rozdziału II.4. („Miejsca edukacji pozaszkolnej/rozwiązania najnowsze”) została zawarta informacja, że chodzi o „rozwiązania najnowsze”. Autorka w tytułach większości podrozdziałów tego rozdziału powtarza ten zwrot (II.4.1., II.4.1.1., II.4.1.2., II.4.3., II.4.2., II.4.2.3., II.4.3., II.4.3.1.) ponownie uświadamiając czytelnika, że o te właśnie „najnowsze rozwiązania” chodzi.

Przy tak obszernej pracy zawierającej wiele ilustracji i tabel trudno ustrzec się pewnych niedociągnięć edytorskich i takowe niestety są widoczne w ocenianej monografii.

Ilustracje są bardzo małe (nierzadko wielkości znaczka pocztowego) co zmniejsza ich czytelność. W pewnych przypadkach trudno jest zlokalizować, które podpisy pod ilustracjami odpowiadają poszczególnym ilustracjom (np. s. 58-59). W innych są problemy z odróżnieniem tekstu właściwego od podpisów ilustracji. Niektóre podpisy są bardzo rozbudowane, a inne zawierają jedynie informację o źródle ilustracji. W tekście nie ma odniesień do numerów poszczególnych ilustracji.

W tekście począwszy od s. 83 pojawiają się błędne numery rozdziałów – rozdział „Planetaria – geneza teatru gwiazdowego nieba...” ma numer 1.1.1. zamiast 3.5.3. (jak w spisie treści). Taka sytuacja ma miejsce do s. 92.

W części tabel (np. s. 142-145) należałoby wprowadzić linie dzielące poszczególne komórki lub chociaż zastosować odstępy pomiędzy nimi.

W przypadku wznowień druku lub publikacji formatu cyfrowego tej jakże cennej monografii należałoby poprawić te niedociągnięcia.

f-2) Temat i metoda badań

Proces zdobywania wiedzy przez młode pokolenie zmieniał się w ciągu XX wieku w sposób stosunkowo powolny, lecz konsekwentnie zmierzający ku większemu udziałowi czynników nieformalnych. W nowym stuleciu ewolucja ta nabrała dynamiki i objęła swoim zasięgiem kolejne obszary życia. Idea edukacji permanentnej w różnych miejscach i okolicznościach coraz mocniej wpływa na współczesną architekturę i urbanistykę. Autorka podjęła się zatem badań aktualnej i ważnej tematyki pozaszkolnych przestrzeni uczenia się dzieci i młodzieży. Swoje analizy prowadziła w szerszym kontekście paradygmatów edukacji i miasta. Za główny cel swoich badań przyjęła „pokazanie architektury jako złożonego środowiska edukacji pozaszkolnej, zapewniającego młodym użytkownikom możliwość kreowania indywidualnych ścieżek rozwoju, przeżywania doświadczeń w realnych kontekstach, których nie może zaproponować edukacja formalna w ramach posiadanej infrastruktury, z zastosowaniem najlepszych nawet środków dydaktycznych”.

Autorka zastosowała odpowiednie metody badawcze: analizę źródłową, badania in situ, badania empiryczne oraz analizy porównawcze. Badania prowadziła w trzech wyodrębnionych przez siebie obszarach: 1) architektura edukacji pozaszkolnej w aspekcie przemian społecznych od drugiej połowy XIX wieku do dnia dzisiejszego, 2) architektura edukacji w kontekście badań nad dzieciństwem w XX wieku i ostatnich dekadach, 3) architektura edukacji w aspekcie nowych technologii i wymagań społecznych w Smart City.

f-3) Wartość naukowa pracy

Przedstawiona przez Kandydatkę monografia jest bardzo obszernym, całościowym opracowaniem zagadnienia architektury edukacji pozaszkolnej. Autorka analizuje zjawiska i rozwiązania ewoluujące w ciągu ponad 150 lat. Badania nie zostały ograniczone przestrzennie i obejmują swoim zasięgiem właściwie cały świat. Autorka oprócz kwestii architektonicznych porusza także zagadnienia urbanistyczne, społeczne, psychologiczne, kognitywne, techniczne oraz związane z procesami edukacyjnymi. Podjęte zadanie należy zatem ocenić jako bardzo ambitne i wymagające dużego wysiłku badawczego.

Jednym z nielicznych ograniczeń jakie narzuciła sobie Autorka było skupienie się na grupie użytkowników dzieci i młodzieży, choć i pod tym względem badania były szersze, gdyż objęły rozwiązania wielopokoleniowe, a więc skierowane także do dorosłych. Dzieci i młodzież stanowią bardzo istotny zbiór odbiorców architektury, ale równocześnie są cennym źródłem informacji i inspiracji w procesie projektowym. Prace naukowe poświęcone tym sprzężonym relacjom są dziś szczególnie potrzebne. Dzieciństwo i adolescencja to okres intensywnego uczenia się. Wiedza i doświadczenie zdobyte w tym czasie wpływają na dalszą egzystencję człowieka, ale na także rozwój społeczeństw. W dobie dynamicznych zmian w sposobie funkcjonowania miast i jeszcze szybszych w trybie życia, zachowaniach i potrzebach młodego pokolenia zgłębianie tematu przestrzeni edukacji ma priorytetowe znaczenie.

W pierwszej części swoich badań Autorka ukazuje rozwój instytucji oświaty pozaszkolnej i towarzyszące mu rozwiązania architektoniczne. Te historyczne badania mają charakter porządkujący dotychczasową wiedzę i opierają się na autorskiej typologii miejsc edukacji pozaszkolnej oraz pięciu kryteriach porównawczych: idei, inspiracji, usytuowaniu, programowi i rozwiązaniom architektonicznym. Autorka charakteryzuje miejsca tworzone od drugiej połowy XIX wieku do wybuchu II wojny światowej: pałace ludowe, osady ludowe, domy społeczne, domy oświatowe, ośrodki towarzystw sportowych, kluby sportowe, uniwersytety powszechne, muzea nauki i planetaria. Wojnę uznaje za punkt zwrotny w sposobie postrzegania edukacji pozaszkolnej i wskazuje, że to właśnie po jej zakończeniu wyłoniły się wyspecjalizowane obiekty i przestrzenie adresowane do dzieci i młodzieży, m.in. domy kultury, pałace młodzieży, centra młodzieżowe, muzea edukacyjne. Autorka bada też przykłady najnowsze i konstatuje, że współczesne realizacje łączą cechy różnych typów obiektów i przeznaczone są dla różnych grup użytkowników stając się rozwiązaniami wielopokoleniowymi. Wyraźną tendencją ostatnich dekad jest także wykorzystywanie potencjału miasta poprzez kształtowanie relacji wzajemności z otoczeniem.

W drugiej części badań Autorka śledzi ewolucję roli dzieci i młodzieży w procesie kształtowania architektury edukacji pozaszkolnej – od wyodrębnionych i otoczonych specjalną opieką odbiorców, poprzez równorzędnych użytkowników, aż po źródła inspiracji, a nawet współprojektantów. Duża część analiz poświęcona została wpływowi dziecięcej zabawy na rozwiązania przestrzenne. Kreatywność i dynamika zabawy zauważona już przez Johana Huizingę w „Homo ludens”, znalazła swoje odzwierciedlenie w teoretycznych opracowaniach architektów, takich jak Alison i Peter Smithsonowie, a następnie w praktyce. Autorka przedstawia rozwiązania miejsc zabaw w przestrzeni miast: ogrody jordanowskie, parki przygód, śmieciowe place zabaw. Na podstawie współczesnych przykładów wskazuje najnowsze tendencje w ich projektowaniu i rosnące znaczenie w realizacji idei edukacji ustawicznej. Podkreśla rewitalizacyjny potencjał obiektów stymulujących uczenie się poprzez

zabawę, gdyż mogą one służyć aktywizacji życia społecznego w zdegradowanych częściach miast.

W trzeciej części badań Autorka rozpatruje badane problemy w kontekście nowoczesnego Smart City. Kreowanie rozwiązań architektonicznych stymulujących różnorakie działania poznawcze może przyczynić się do rozwoju idei miasta inteligentnego. W jej obliczu zacierają się podziały funkcjonalne budynków i urbanistycznych struktur, a przestrzeń edukacji zaczyna się rozciągać na całe miasto. Autorka próbując uporządkować obszar badawczy prowadzi analizy w oparciu o cztery grupy rozwiązań aktywizujących edukacyjnie użytkowników zogniskowanych na: informacji i zasobach wiedzy, komunikacji i wymianie wiedzy, ekspresji i twórczości, nabywaniu materiałów edukacyjnych. Klasyfikacja ta, stworzona w oparciu o model partycypacji w kulturze opracowany na potrzeby „European Statistical System network on Culture” jest, jak pisze sama Autorka, „nieostra” i może budzić pewne wątpliwości. Tym niemniej Autorka prowadzi czytelnika przez interesujący zestaw przykładów obiektów i kompleksów, w których funkcja edukacyjna przenika się z innymi, zwłaszcza kulturalnymi, m.in. muzeów, galerii, bibliotek, teatrów, budynków uniwersyteckich, centrów rozrywkowych.

Należy podkreślić, że współczesne procesy globalizacyjne skutkują daleko posuniętym ujednoliceniem systemu kształcenia formalnego. W tej sytuacji wzrasta znaczenie edukacji pozaszkolnej, która często opiera się na lokalnych społecznościach, miejscowych tradycjach i dostępnej infrastrukturze. Z badań przeprowadzonych przez Autorkę wyłania się obraz architektury jako niezmiennie istotnego komponentu edukacji pozaszkolnej, który umożliwia wydobywanie walorów kontekstu, kodowanie znaczeń, tworzenie elastycznych rozwiązań, przekazywanie idei i informacji, wykorzystanie innowacyjnych technologii czy też przechowywanie wartości kulturowych.

Jako recenzent pozytywnie oceniam wartość naukową pracy i nie wnoszę znaczących zastrzeżeń do kwestii merytorycznych. Jednakże chciałbym wyrazić kilka wątpliwości i uwag natury polemicznej.

Materiał badawczy zaprezentowany w pracy jest niezwykle bogaty i wielowątkowy. W pewnych momentach pojawia się wręcz nadmierne skondensowanie informacji. Tym bardziej należałoby zwrócić uwagę na dokładniejsze porządkowanie i selekcję materiału.

Sposób przedstawiania analiz badanych obiektów jest bardzo zróżnicowany, począwszy od opisów pod ilustracjami, poprzez opisy w tekście, po bardzo rozbudowane studia przypadków (czasem wyodrębnione w osobnych podrozdziałach, innym razem nie wyodrębnione w postaci podrozdziału). Wydaje się, że obszernie studia przypadków pojedynczych obiektów mogłyby zostać zebrane w aneks na końcu pracy. W tekście głównym znalazłyby się wówczas tylko spostrzeżenia, wnioski wynikające ze studium przypadku. Rozbudowane opisy poszczególnych obiektów, nieraz znacznie dłuższe od równorzędnych rozdziałów merytorycznych, osłabiają klarowność wyводу.

Zrozumiałe jest, że w studium przypadku analizy i charakterystyka obiektu jest pogłębiona, ale nawet biorąc to pod uwagę niektóre informacje przekazywane przez Autorkę wydają się niewiele wносить do badań (np. nazwiska dyrektorów instytucji, opisy mebli, dokładne dane liczbowe) a rozciągają tekst i mogą rozpraszać czytelnika.

Autorka wybrała do badań przykłady z krajów o dużym dorobku na polu edukacji i dostępności kultury, zaliczając do tych krajów Polskę. Akceptując słuszność takiego działania,

należy jednak zwrócić uwagę, że w kilku miejscach pracy nagromadzenie analiz rozwiązań z różnych stron świata powoduje u czytelnika poczucie konsternacji (np. rozdz. I.3.1.). Wydaje się, że warto byłoby w bardziej klarowny sposób wyodrębnić pewne budynki, instytucje, tendencje w zależności od kraju (albo przynajmniej w podziale na zagraniczne i polskie), co zresztą w Autorka w innych miejscach pracy stosuje.

Autorka oparła swoje badania na analizie zrealizowanych obiektów. Konsekwentnie trzyma się tego założenia poza jednym rozdziałem – II.8.1. „Dzieci jako inspiracja procesów rewitalizacyjnych”, który bazuje wyłącznie na przykładach projektów studenckich. Jest to zaskakujące i wymagałoby odpowiedniego wyjaśnienia metodologicznego. Jednakże według recenzenta lepszym działaniem byłoby oparcie lub choćby wzbogacenie rozdziału o realizacje o charakterze rewitalizacyjnym, jak Shenzhen Women & Children's Centre projektu MVRDV lub inne.

Mnogość rozdziałów i podrozdziałów stanowiących częściowe podsumowania (o czym pisałem w uwadze dotyczącej struktury) stanowi także powód pewnych niejasności odnośnie wyodrębnienia okresów badawczych, gdyż w poszczególnych podsumowaniach wydają się one na siebie nakładać.

W tytule rozdziału 4.2.2. Autorka wskazuje, że analizowane będą w nim miejskie ośrodki kajakarskie, tymczasem rozdział zaczyna się od przykładów ośrodków żeglarskich.

f-4) Podsumowanie oceny pracy

Niniejsza praca stanowi wartościowe, kompleksowe spojrzenie na problematykę rozwiązań funkcjonalnych i formalnych architektury edukacji pozaszkolnej, uwzględniające uwarunkowania społeczne i najnowsze tendencje w rozwoju miast. Podsumowując moją ocenę monografii „Architektura pozaszkolnych przestrzeni uczenia się dzieci i młodzieży w aspekcie nowych paradygmatów edukacji i miasta” stwierdzam, że wskazane osiągnięcie naukowe dr inż. arch. Małgorzaty Balcer-Zgraji stanowi znaczny wkład w rozwój dyscypliny architektura i urbanistyka.

g) informacja o spełnieniu przez Kandydatkę kryterium wykazywania się istotną aktywnością naukową lub artystyczną

Kandydatka wykazuje się istotną aktywnością naukową realizowaną przede wszystkim na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej. Ponadto część badań prowadziła w Wyższej Szkole Technicznej w Katowicach. Głównym obszarem badań prowadzonych na obu uczelniach była szeroko rozumiana architektura edukacji.

h) informacja o osiągnięciach dydaktycznych, organizacyjnych i popularyzujących naukę Kandydatki

Kandydatka prowadziła zajęcia projektowe i wykłady na I i II stopniu studiów kierunku architektura oraz na studiach podyplomowych. Była promotorem 45 prac dyplomowych magisterskich i inżynierskich, z których jedna zdobyła wyróżnienie w konkursie „Architektura Betonowa 2020”, a kilka zostało wyróżnionych w konkursach lokalnych. Jest współautorką programu jednego z przedmiotów prowadzonych na WA PŚ. Część zajęć prowadzi w partnerstwie z otoczeniem społeczno-gospodarczym uczelni.

W latach 2013-2014 Kandydatka była sekretarzem organizacyjnym Międzynarodowej Konferencji Naukowej Nowoczesność w Architekturze. Uczestniczyła w pracach różnych komisji na WA PŚ. Jako swoje osiągnięcia organizacyjne wskazuje pozyskiwanie w drodze konkursów finansowania grantów (3 granty).

W latach 2018-2023 Kandydatka organizowała wystawy popularyzujące wyniki badań w Gliwicach, Rybniku i Żorach. W latach 2018-2020 w ramach projektu POWER UMO DWA – Dziecięca Wszechnica Architektury popularyzowała wiedzę o architekturze wśród dzieci i młodzieży. Prowadziła także wykłady dotyczące przestrzeni edukacji adresowane do różnych środowisk.

i) inne aspekty

W swojej działalności naukowej Kandydatka wykorzystywała doświadczenia z pracy projektowej. Na swoim koncie, jako współautor po uzyskaniu stopnia doktora, ma 27 projektów koncepcyjnych i realizacyjnych. Jako szczególnie powiązane z badaniami Kandydatki projekty należy wymienić: koncepcję wielofunkcyjnego Centrum Rekreacyjno-Sportowego i Kulturalno-Oświatowego w Kórniku (częściowo zrealizowaną jako OAZA Kórnickie Centrum Rekreacji i Sportu), koncepcję adaptacji Elektrowni Radom na siedzibę Mazowieckiego Centrum Sztuki Współczesnej, koncepcję otwartej przestrzeni rekreacyjno-sportowo-edukacyjnej „Centrum aktywnego wypoczynku przez cały rok w Knurowie”.

4. Konkluzja

Dorobek dr inż. arch. Małgorzaty Balcer-Zgraji we wszystkich dziedzinach jej pracy naukowo-zawodowej jest bogaty i cenny merytorycznie. Jej monografia habilitacyjna „Architektura pozaszkolnych przestrzeni uczenia się dzieci i młodzieży w aspekcie nowych paradygmatów edukacji i miasta” prezentuje dobry poziom naukowy i warsztat badawczy, stanowiąc znaczny wkład w rozwój dyscypliny architektura i urbanistyka. Duża liczba publikacji i udział w projektach badawczych świadczy o aktywności naukowej Kandydatki, realizowanej w więcej niż jednej uczelni.

W konkluzji stwierdzam, że wskazane przez Kandydatkę osiągnięcia naukowe, a także dotychczasowy dorobek spełniają kryteria określone w Ustawie i wnioskuję o dopuszczenie do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

Podpisano odręcznie przez autora

dr hab. inż. arch. Wojciech Niebrzydowski, prof. PB

Białystok, 21.12.2023 r.

